

Ugdymo mokslo sistemos pradmenys Lietuvoje

Sigita Montvilaitė

Lektorė, socialinių mokslų (edukologija) daktarė
Vilniaus pedagoginio universiteto
Išimokyklinės pedagogikos katedra,
Studentų g. 39, LT-2004 Vilnius
Tel. (85) 279 01 57

Šiuo straipsniu pristatomi ugdymo mokslo sistemos pradmenys Lietuvoje, pasitelkiant pavienių ugdymo problemų, kaip mokslo disciplinų, sprendimo pavyzdžius. Analizuojami ugdymo mokslo sistemos reikalavimus perteikiantys M. Mačernio, A. Šerkšno, A. Gučo, A. Maceinos veikalai, juose pateiktas nuoseklus ir sistemiškas problemos nagrinėjimas, apimantis specialiuosius tikslus ir uždavinius, žinių turinį, jo dėstymo nuoseklumą, būdus, kt. Detaliau pristatoma žymaus pedagogo J. Laužiko teoriniu ir praktiniu lygmeniu sprendžiama mokinių savivaldos problema. Išryškintas analizuojamų veikalų mokslinis pobūdis ir vieta besikuriančioje XX a. pirmosios pusės ugdymo mokslo sistemoje.

Įvadas

XIX a. ir XX a. sandūra istorijos vyksme buvo ryškus Vakarų Europos kultūros tarpsnis, kuriu metu esminių pokyčių beveik visose dvasinio gyvenimo srityse. Šie pokyčiai Lietuvoje, pasireiškę socialine įtampa, kova už lietuvišką mokyklą, kalbą, lietuviško žodžio laisvę ir nepaprastu kūrybiniu intensyvumu, išugdė daugelį iškilių asmenybių, kurių darbai ugdymo klausimais turėjo įtakos vėlesnių kartų intelektualiniams ieškojimams, o daugeliu požiūrių išliko reikšmingi iki šių dienų.

Apie švietėjų, pedagogų socialinį aktyvumą galima spręsti iš pasirodžiusių pirmųjų veikalų ir straipsnių pasaulio ir pedagoginėje

spaudoje. Komunikacinę funkciją švietimo srityje vykdė „Aušra“, „Lietuviškasis balsas“, „Varpas“, „Ūkininkas“, „Apšvieta“ (pirmieji specialiai mokytojams skirti žurnalai atsirado tik XX a. pradžioje). Ugdymo klausimais rašę autoriai ne tik intensyviai studijavo užsienio pedagogines teorijas ir mokyklų patyrimą, bet ir remdamiesi nacionaline kultūra siekė keisti mokymo turinį, formuoti naujus ugdymo idealus, perteikiamąsias vertybes, ieškoti naujų mokymo formų ir metodų, daugiau dėmesio skirti vaikui, jo pažinimui.

XX a. pradžioje Lietuvoje, pradėjus intensyviau plisti eksperimentinės pedagogikos idėjoms, pažangūs Lietuvos pedagogai ir metodininkai (V. Ruzgas, J. Geniušas, M. Vasiliaus-

kas, M. Mačernis, J. Murka, K. Skabeika ir kt.), gerai susipažinę su rusų ir užsienio šalių pedagogų veikla ir eksperimentais, pradėjo įvairiai propaguoti naująją – pozityvistinę pedagogiką. Tuometėje pedagoginėje spaudoje randame pirmuosius stebėjimo, anketos ir rašinių analizės metodais atliktus psichologinius tyrimus, kilusius iš praktinio darbo mokykloje ir skirtus jam tobulinti (nors tokių tyrinėjimų ir nebuvo daug).

Sparti psichologijos mokslo plėtra Vakarų Europoje ir JAV, pasireiškusi tobulesnėmis tyrimo technikomis, paspartino ir ugdymo mokslo tyrimų tobulėjimą Lietuvoje, tačiau pakankamai sviri buvo ir kitokių pažiūrų reiškių nuomonė: ugdymo tikrovei pažinti nepakanka vien empirinių tyrimų, kuriais pasikliauja materialistai-sensualistai, pozityvistai ir neopozityvistai, eksperimentinės pedagogikos kūrėjai ir sekėjai. Manyta, kad mokytojo nuojauta ne ką prasčiau prognozuoja pedagoginių veikslių seką nei tiksliausi diagnostiniai metodai. Racionalus, intuityvusis ugdymo tikrovės pažinimas atskleidė M. Pečkauskaitės, Vydūno, Z. Kuzmickio, J. Gobio, A. Maceinos, St. Šalkauskio pedagoginę taktiką.

Institucinę atstovybę Lietuvos ugdymo mokslas įgijo 1922 m., kai Kaune buvo atidarytas Lietuvos universitetas. Čia netruko atsirasti kūrybiškų edukologijos židinių (su St. Šalkauskio, A. Maceinos, J. Vabalos-Gudaičio ir kiek vėliau J. Laužiko, A. Gučo ir kt. asmenybėmis). Taip pat įkūrus Respublikos (Klaipėdos) pedagoginį institutą, kuriame rengiant pradinių klasių mokytojus dirbo ir vadovavo M. Mačernis. Lietuvoje buvo sukurta europietiška tos srities mokslinė ir praktinė atmosfera, susiformavusios objektyvios sąlygos atvėrė lietuvių tautai galimybę profesionaliai tirti ugdymo tikrovę ir kurti savarankiškas ugdymo koncepcijas. Kuriant originalią pedagoginę sistemą, labiausiai pasižymėjo St. Šalkauskis, ug-

dymo mokslą pakėlęs į kokybiškai naują sisteminės teorijos lygmenį, ir J. Vabalas-Gudaitis, sukūręs vientisą, originalią konstrukcinę sąveikos teoriją.

Šiame darbe dėmesys yra kreipiamas į nuoseklių ir sisteminių ugdymo problemos nagrinėjimą, išryškinti atskirų veikalų mokslinį pobūdį, jų vietą besikuriančioje ugdymo mokslo sistemoje. **Tyrimo objektas** – ugdymo problemos, kaip mokslo disciplinos, nagrinėjimo lygmuo. **Tyrimo tikslas** – remiantis mokslo metodologijos ir mokslo sistemos sampratos kriterijais įvertinti ugdymo problemos, kaip mokslo disciplinos, tyrimus Lietuvoje. **Tyrimo uždaviniai:** 1) išskirti XX a. pirmosios pusės pedagoginius veikalus, jų autorius, sistemiškai nagrinėjusius ugdymo problemas; 2) pristatyti J. Laužiko sukurto mokyklinės savivaldos struktūrinius elementus, išryškinant jo indėlį į XX a. pirmosios pusės ugdymo mokslo sistemą; 3) atskleisti ugdymo problemos nagrinėjimo mokslisškumo ypatumus.

Tyrimo metodai ir metodologija

Darbe naudoti bibliografiniai tyrimai, sisteminė tekstų metaanalizė, abstrakcijos, apibendrinimo, klasifikacijos, modeliavimo, duomenų ir išvadų sisteminimo, kokybinio ir kiekybinio vertinimo metodai.

Tyrimas grindžiamas realistiniu ugdymo mokslo, ugdymo idėjų istorinio pažinimo pedagoginėje literatūroje metodu. Ypatinę reikšmę tyrimui turėjo sisteminės analizės metodologinis principas, padėjęs į pavienius pedagoginius kūrinius žvelgti kaip į sistemą ir išskirti jos elementus, leidžiančius nustatyti, kokiu lygiu tiriamasis kūrinys atitinka mokslo dalyko kriterijus (Dagytė, 1996, p. 8–9). Taigi visa to meto pedagoginė raštija buvo suskirstyta į tris lygius: 1) iš dalies mokslinis kūrinys, 2) mokslinis atskiros problemos tyrimas, 3) vi-

šios ugdymo mokslo, kaip disciplinos, sistemos tyrimas. Taip nustatyti ugdymo mokslo brandos lygiai. Remiantis metodologija, kuria naudojosi kai kurie autoriai, moksliskumo požūriū jų veikalai suskirstyti į: *pavieniū problemū nagrinėjimo bandymus, mokslinės sistemos pradžmenis ir pedagogikos disciplinū kūrinis* (Montvilaitė, 2002).

Tyrimo rezultatai. Atlikus tyrimą išryškėjo, jog daugumos tuometinių autoriū darbuose dėmesys buvo telkiamas pristatyti problemą, pateikti praktinių patarimų mokytojui, t. y. *gvildenamū pavieniai ugdymo klausimai*. Visa tai sudarė ugdymo vykimo dalį, kurios brandai ypač nusipelnė J. Šliūpas, G. Petkevičaitė-Bitė, M. Vasiliauskas, V. Ruzgas, J. Geniušas, Vydūnas, M. Pečkauskaitė, J. Gobis, Z. Kuzmickis ir kt. Idėjos (nors kartais ir netiesiogiai) keliamos publicistiniuose, šviečiamuosiuose, filosofiniuose, grožinės literatūros darbuose. Pavieniū ugdymo problemū nagrinėjimas apėmė daugelį ugdymo mokslo klausimū, tačiau jie nebuvo sprendžiami sistemiškai, ne visada įstengta pakankamai mokliškai pagrįsti (tai atlikti trukdė silpna mokyklū bazė, menkas pačių autoriū pasirengimas). Vakarū Europos, JAV mokslininkai, pasitelkdami naujausius tyrimū metodus, ugdymo klausimus sprendė nuosekliai ir netrukdomai, o Lietuvos atotrūkis nuo Europos buvo akivaizdus. Turint omenyje sudėtingą situaciją, nekyla abejoniū, jog dar negalime kalbėti apie pakankamai brandžią ugdymo mokslo discipliną.

Tiriant minimo laikotarpio pedagoginę spaudą, išryškėjo, kad *kai kuriū ugdymo problemū nagrinėjimas turi aiškesnę sistemą, bandoma išsamiau, mokliškiau pagrįsti analizuojamus klausimus*. Identifikuotū autoriū pedagoginių veikalū tyrimas atskleidė jų mokslinį pobūdį, kadangi jie parašyti laikantis aiškios mokslinio darbo metodologijos, mokslą apibūdinančių kriterijų, teikia daug naujos informa-

cijos apie ugdymo tikrovę. Nagrinėjami veikalai prilygsta *pavienės ugdymo problemos, kaip mokslo disciplinos*, tyrimo reikalavimams. Čia jau galima kalbėti apie ugdymo mokslo sistemos užuomazgas.

Lietuvos ugdymo mokslo formavimasis buvo glaudžiai susijęs su europiniu kontekstu. Užsienio pedagogū idėjos Lietuvą pasiekdavo keliais būdais: kviečiantis kitū šaliū mokslininkus, susipažįstant su praktine patirtimi, studijuojant užsienio universitetuose, verčiant ir spausdinant pedagoginę literatūrą, dalyvaujant tarptautiniuose seminaruose, konferencijose. Mokslo kūrimas įgijo naujų bruožū, išsiplėtė žodžio „mokslas“ turinys, tuo pačiu ir Lietuvos ugdymo mokslininkū tiriamasis darbas¹.

Pavyzdžiui, *Mečislovas Mačernis* pirmasis Lietuvoje imasi kurti aktyvios mokyklos pavyzdžiū pagrįstą didaktikos sistemą. Naujai apibrėžia didaktikos dalyką: didaktika – ne vien mokymo ir lavinimo, bet ir mokymosi mokslas. Pedagogos darbuose („Didaktika“, I ir II d., „Veiklos mokyklos didaktika“, 1 ir 2 sąs.) analizuojami psichologiniai – dėmesio, atminties, intereso, valios, charakterio – mokymosi veiksniai ir jų įtaka mokymui bei išmokimui. Pirmą kartą nuosekliai nagrinėjami pagrindiniai didaktikos klausimai: mokymo tikslai ir uždaviniai, principai, turinys, metodai, formos ir priemonės. Pedagogas kritiškai perima to meto naujausias didaktikos kryptis, savarankiškai to-

¹ Kalbant apie ugdymo mokslą, būtina atsižvelgti ir į vieną ypatybę, ypač būdingą socialiniams mokslams. „Mokslas pateikia žinias, kuriū turinys iš esmės nepriklauso nei nuo atskiro žmogaus, jo savybiū, tautinės priklausomybės, vertinimū, dvasinės būklės. Šia prasme nacionalinio mokslo nėra“ (Dapkus, 1999, p. 51). Jo negali kurti tik vienos izoliuotos šalies mokslininkai. Kiekvienos šalies mokslininkai gali daugiau ar mažiau dalyvauti sprendžiant mokslines problemas. Mokslas yra dalis istorijos, o ne asmens biografijos. Naudojimasis kitū šaliū mokslininkū patirtimi yra neišvengiamas. Jis nesietinas su aklu kopijavimu, o tik su siekiu kokybiškiau plėtoti ir tobulinti mokslą savosios kultūros kontekstu.

bulina pradinio mokymo teoriją ir metodiką, mokymo proceso pagrindų ir organizavimo idėjas pagrindžia moksliskai. Pristatomi daugelio dalykų ir pamokų originalūs planai. Remiantis „moderniosios pedagogikos“ pavyzdžiais, suformuojama probleminės pamokos struktūra, išskiriami jos struktūriniai komponentai. Mokinys ir mokytojas – asmenybės, kurias sieja protas, jausmai ir valia. Mokymo (-si) procese abu aktyvūs, vienodai suinteresuoti mokymo rezultatais, tačiau mokinys skatinamas savarankiškai, savo jėgomis spręsti susidariusias problemas. Tai – M. Mačernio didaktikos esmė.

Išanalizavus *Antano Šerkšno* veikalą „Mokyklinė bendruomenė: praktinės pedagogikos studija“ (1939), išryškėjo vadovavimo šiai bendruomenei sistema. Čia pabrėžiama, jog mokinio individualybės, klasės aplinkos, jos grupių, lyderių pažinimas ir nuostatos – sėkminga bendruomenės nario ugdymo sąlyga. Pabrėžiamas mokytojo asmenybės ir pedagoginių gebėjimų vaidmuo įtvirtinant pozityvius, humaniškus pedagoginius santykius, sudarant palankų psichologinį klimatą ugdymo procese. Išryškinamas ugdytinio vaidmens aktyvinimas, jo adaptacija dvasiniu ir žinių lygmeniu besikuriančioje bendruomenėje. Viena iš sėkmingo mokymo sąlygų – mokomosios medžiagos pritaikymo prie klasės, kaip bendruomenės, ypatybių ir vaikų amžiaus svarba, mokymo organizavimo formų žinojimas ir gebėjimas jas efektyviai naudoti. A. Šerkšno sukurta psichologinė ir pedagoginė bendruomenės veiklos struktūra ir organizacija buvo pirmoji Lietuvoje.

A. Gučo knyga „Vaikų darželio pedagogika“ (1939) – leidinys, kuriame pateikiama vaikų darželių ir ikimokyklinės pedagogikos istorijos apžvalga, išnagrinėtos įvairių šalių ikimokyklinio ugdymo sistemos, jų teigiamybės ir trūkumai, tinkamumas Lietuvos darželiams. Ieškodamas naujų efektyvesnių ikimokyklinio amžiaus vaikų ugdymo būdų, A. Gučas remda-

masis užsienio šalių ir Lietuvos vaikų darželių patirtimi sukuria pirmąją originalią tautinio vaikų ugdymo Lietuvos vaikų darželiuose teoriją. Pagal nacionalinę ikimokyklinę pedagogiką formuluojami vaikų ugdymo tikslai ir uždaviniai, projektuojamas ugdymo turinys vaikų darželyje, psichologijos žiniomis grindžiami metodai ir priemonės. Pateikiamos kai kurių ugdymo sričių metodikos, konkrečios metodinės rekomendacijos, kaip vaikų darželyje organizuoti šventes ir žaidybines veiklas.

Reformuojamos mokyklos pertvarkos principai buvo glaudžiai susiję su to meto valstybės interesais. A. Maceinos išplėtotą tautinio auklėjimo sistema ir programa padėjo įgyvendinti vieną iš svarbiausių valstybinio lygmens ir mokyklos reformos uždavinių – sustiprinti tautinio auklėjimo kryptį: ugdant tautinę savimonę ir atsparumą, ieškant tautinės praeities ir dabarties pažinimo, tautinės individualybės ugdymo formų (Maceina, 1934). Tautinio auklėjimo sistema grindžiama bendriausiu ugdymo tikslu – padėti individui pasiekti būties pilnatvę, t. y. išskleisti žmogaus prigimtį. Jis įgyvendinamas vykdant pagrindines ugdymo funkcijas (lavinimo, estetinio, dorinio ir religinio). Ugdymas, vykstantis dvasinėje plotmėje, laikomas pačiu ryškiausiu procesu, todėl vadinamas auklėjamoju ugdymo pobūdžiu. Tautinio auklėjimo sistemoje nagrinėjami esminiai – tautinio auklėjimo paskirties, objekto, tikslo, pradų ir uždavinių, funkcijų ir veiksnių, metodų ir priemonių – klausimai. Išryškinama: tik sutartinis visų šių klausimų vykdymas žmogui padeda išsiugdyti visapusišką tautinę individualybę ir parengia ją visapusiškam tautos gyvenimui. Tautinio auklėjimo samprata vertinga ne tik pedagoginiu požiūriu. Ja siekiama ne tik išugdyti visapusiškai išlavintą žmogų, bet ir gerą lietuvių: neprarandantį tautinio individualumo, nenukrypstantį nei į pavojingą nacionalizmą, nei į internacionalizmą. Pabrėžiama tau-

tinės kultūros įsiliejimo į pasaulinės kultūros kontekstą svarba: tautinė kultūra negali gyvuoti nebūdama atvira kitoms pasaulio kultūroms, o tikras patriotas negali nevertinti ir nedalyvauti kuriant visuotines kultūros vertybes. Šios nuostatos laikomasi ir dabartinės Lietuvos švietimo reformos dokumentuose.

Žymus pedagogas *Jonas Laužikas* yra parašęs daug veikalų: „Mokinių savivaldybė“ (1929), „Švietimo reforma“ (1934), „Mokyklinės ėmbybos apraiškos“ (1938), „Die Bedeutung der Bewegung im Bildungsgeschehen“ (dissertacija „Judesio vaidmuo lavinimo procese“ išspausdinta vokiečių kalba 1940 m.), „Švietimo integracijos pagrindai“ (1943), „Mokinių valios ugdymo bruožai“ (1965), „Mokinių pažinimas ir mokymo diferencijavimas“ (1974). Teorinę, praktinę ir istorinę vertę turintys veikalai „Mokyklinės ėmbybos apraiškos“ ir „Švietimo integracijos pagrindai“ išspausdinti tik 1993 m. (iki tol buvę rankraščiuose). Toliau nagrinėjamas pirmasis autoriaus veikalas, kadangi jis buvo prieinamas plačiai XX a. pirmosios pusės auditorijai.

Pirmaisiais nepriklausomybės metais spęsti auklėjamuosius uždavinius mokytojams nebuvo lengva. To meto pedagoginėje spaudoje rašoma apie mokinių apatiškumą, pesimizmą, vergiškumą, mokytojai taip pat skundžiasi, kad mokiniai neklusnūs, nesumanūs, negerbia mokytojų, nesilaiko mokyklos taisyklių. Tai patvirtina ir J. Laužikas. Asmeninė patirtis ir kitų kraštų mokinių savivaldos organizavimo studijos leidžia jam teigti, jog išspręsti nemaža asmenybės ugdymo ir kitų mokyklos darbo problemų gali padėti savivaldos pagrindais tvarkomas mokyklos gyvenimas. Kadangi šios aktualios pedagoginės problemos nagrinėtos nebuvo², 1929 m. pasirodo pirmoji J. Laužiko knyga „Mokinių savivaldybė“, kurioje jau nuosekliai dėstomi teoriniai ir praktiniai mokinių savivaldos pagrindai.

Savivaldos tikslai, uždaviniai, principai ir jų įgyvendinimo programa

J. Laužikas savivaldos idėjos kilmę sieja su darbo mokykla, iškėlusia aktyvios, savarankiškos, kuriančios asmenybės idealą. Vadindamas savivaldą *prigimtiniu auklėjimo metodu*, formuluoja tokius *savivaldos tikslus*:

- 1) žadinti ir ugdyti sociališkus instinktus harmoningai su individualiniais pradmenimis,
- 2) sunaudoti mokinių energiją produktinai kūrybai,
- 3) lengvinti mokytojo darbą,
- 4) mokyklos būklę padaryti mokiniams artimą“ [5, p. 11].

Įvardytuose tiksluose aiškiai matyti naujojo auklėjimo principai: savivaldi mokinių veikla sudaro palankias sąlygas ugdyti jų savarankiškumą, padeda mokytojui su jais bendradarbiauti. Tikslai pasiekiami įgyvendinant konkrečius *savivaldos uždavinius*: 1) suburiant darnų mokinių, mokytojų ir tėvų kolektyvą, 2) sudarant galimybes plėtoti mokinių savarankiškumui, kūrybingumui ir iniciatyvai, 3) palaikant mokyklos discipliną ir tvarką. Įgyvendinant uždavinius svarbų vaidmenį vaidina ne tik mokytojai, bet ir pagrindiniai mokyklos gyvenimo veikėjai – mokiniai.

Programinė dalis orientuojama į du, J. Laužiko teigimu, svarbius *savivaldos principus*:

² Lietuvoje savivaldos idėjų sklaida prasidėjo tik XX a. pradžioje. Ją galima sieti su 1908 m. „Viltyje“ išspausdintu M. Pečkauskaitės straipsniu „Amerikos mokyklų savivaldybė“. Savivaldos idėjų įgyvendinimo pradžia – M. Pečkauskaitėi 1909 m. atvykus į Marijampolės mergaičių progimnaziją. Apie diegiamą mokykloje savivaldos pagrindus ji užsiminė laiške J. Bagdonui, savo geram pažįstamam ir bičiuliui, buvusiam „Varpo“ redaktoriui (Šatrijos Ragana, 1986, p. 280). Išsamesnę medžiagą apie M. Pečkauskaitės bandymus įvesti bendrabutyje mokinių savivaldą pateikia J. Tarydas (1934, p. 58–66). Kun. Motiejus Gustaitis 1919 m. išleido 150 puslapių knygą „Amerikos mokykla“, kurioje skyrius „Mokyklų respublikos“ skirtas apibūdinti savivaldą mokykloje.

„1) savivaldybės programa turi būti individualizuota pagal mokinių brendimo amžių ir apšvietimą ir turi remtis jų interesais ir 2) neturi būti iš anksto duodama, bet turi kilti iš jų pačių“ (p. 16). Taigi, naudojantis mokyklos savivalda kaip metodu, ne tik išryškinami psichologiniai savivaldos pagrindai, bet ir neformaliai priimami demokratijos principai.

Igyvendinant programinius savivaldos principus, daugiausia dėmesio skiriama vidurinei mokyklai, nes, J. Laužiko nuomone, pradžios mokyklose savivaldos tegali būti užuomazgos. Vėliau programa konkretinama atsižvelgiant į pačios mokyklos organizaciją, o jos turinys integruojamas į ugdymo proceso vyksmą, orientuojantis į asmenybės santykius su aplinka, bendruomeniškumą, visuomeniškumą, savarankiškumą, atsakomybę, aktyvumą ir kt.

Mokinių savivaldos organai, jų funkcijos ir darbo formos. Svarbiausiu „kolektyvo organu“ laikomas visuotinis susirinkimas, turįs nustatyti mokinių savivaldos darbo apimtį, kryptį, pagrindines viso kolektyvo gyvenimo normas. Visuotinius susirinkimus derėtų rengti du kartus per mėnesį, tačiau organizatoriai turėtų stengtis, kad jie nebūtų nuobodūs, nekeltų mokiniams apatijos, – teigia J. Laužikas ir pateikia savo mokyklos savaitinę visuotinių susirinkimų darbotvarkę: rūkymo kenksmingumas žmogui; rūkantiems taisyklių nustatymas; mokinių išdo klausimas (steigimo planai); kaip turime dirbti ir kada svečiuotis (pranešimas ir taisyklių sudarymas: referuoja V kl. mokiniai); mūsų čiuožyklos klausimas – sporto komisijos kūrimas; vakaro klausimas ir komisijos rinkimas; klausimų dėžutė; sumanymai.

Kaip matyti iš siūlomos susirinkimų tematikos, J. Laužikas savivaldybėms siūlo svarstyti realius, su mokinių gyvenimu susijusius klausimus. Visuotinis susirinkimas kiekvieno trimestro pradžioje turėtų išrinkti kolektyvo valdybą – vyriausiąjį vykdomąjį organą, taip pat reikiamas komisijas: 1) pramogų, 2) žaidimų,

3) ūkio, 4) tvarkos, 5) savišalpos, 6) švietimo, 7) kontrolės, 8) mokinių teismą ir kt. Valdybos ir kiekvienos komisijos veiklos organizavimas ir turinys detalizuojamas, jų paskirtis, kaip matyti, tiesiogiai susijusi su pirmiau minėtos programos įgyvendinimu. Savivaldos esmė ir prasmė ypač atsiskleidžia paskutiniosios komisijos (mokinių teismo) darbe. Teismo komisija, J. Laužiko teigimu, galima suburti tik jei mokykloje yra sumanus ir energingas pedagogas psichologas. Mokinių teismas nagrinėja: 1) visas mokinių savitarpio bylas, 2) savivaldos organų ir kuopelių savitarpio bylas, 3) nepaklusnumą mokinių savivaldos organams, 4) savivaldos organų nusikaltimus, 5) mokyklos ir kitų turto gadinimo bylas, 6) mokinių taisyklių nevykdymą, 7) nusikaltimus viešajai tvarkai ir ramybei, 8) mokytojų personalo ar mokyklos tarnautojų įžeidimo bylas. Iškelti bylas gali kiekvienas mokinys, mokinių savivaldos organai, direktorius ir kiekvienas mokytojas bei mokyklos tarnautojai (direktoriui leidus). Vaizdu mo dėlei J. Laužikas pateikia vienos mokyklos trijų mėnesių laikotarpiu nagrinėtas bylas.

Mokinių savivaldos funkcijos:

- 1) įstatymų, būtinų mokyklos kolektyvui arba jų padaliniams, leidimas,
- 2) komisijų ir kitų organų (ratelių, klasių) darbo nagrinėjimas ir įvertinimas, jų apyskaitų tvirtinimas,
- 3) įvairių pasaulėžiūros, mokymosi, saviauklos ir visuomeninių klausimų nagrinėjimas. Ir čia išryškėja, jog savivalda ne žaidimas, o rimta ir produktyvi veikla.

Prie mokinių savivaldos darbo formų – referatų, visuomeninių ir literatūrinių teismų ir kt. – J. Laužikas priskiria ir mokinių laisvalaikio organizavimo formas: mokslo, meno, tautotyros, literatūros, muzikos, sporto, filatelistų ir kitus būrelius (ratelius, kuopeles). Šios užklausinės veiklos formos neabejotinai teikia svarbios informacijos nagrinėjant įvairius savivaldos klausimus mokykloje.

Mokinių savivaldos organizaciniai rėmai

Apžvelgęs užsienio šalių įdirbį šioje srityje (mokinių savivaldos teigiamybės ir trūkumus bei pastarųjų prevenciją), pedagogas išskiria svarbiausius reikalavimus, kurių reikia paisyti organizaciniu savivaldos etapu: atsižvelgti į vaikų amžių, susipažinti su šeimos auklėjimo principais ir turimais savivaldos pradais prieš ateinant į kolektyvą, atsižvelgti į visuomenės socialinį statusą ir mokyklos tipą, kt. Tai ne tik informacija mokinių savivaldos organizavimo klausimais, bet ir nuoseklus mokyklos veiklos planavimas, kuriuo konkretinami mokyklos gyvenimo tikslai, numatomi optimalūs būdai plėtoti mokinių savarankišką veiklą.

Savivaldos problemas nagrinėjantys šių dienų pedagogai, be abejo, remiasi nesenstančiais teiginiais, seniai pastebėtais faktais, savivaldos sistemos metodiniais nurodymais, rekomendacijomis, kurios ir pateikiamos vieno iš žymiausių Lietuvos pedagogų darbe, tačiau patirtis šioje srityje nėra didelė, bandymai savivaldą taikyti Lietuvoje vis dar sukelia įvairias reakcijas. Lietuvos ugdymo mokslui šis teorinis darbas svarbus tuo, kad jis yra vientisas, sistemiškas. Mokyklos savivaldos organizaciniai klausimai analizuojami nuosekliai, pagrindžiami pavyzdžiais, apibendrinami.

Išvados

1. Nagrinėtų autorių veikaluose pateikiamas nuoseklus ir sisteminis problemos nagrinėjimas, apimantis specialiuosius tikslus ir už-

davinius, žinių turinį, jo dėstymo nuoseklumą, būdus, kt., išryškino tų veikalų mokslinį pobūdį. Tai buvo pamatas nustatyti naują ugdymo dalykų mokslinio nagrinėjimo brandą.

2. Ugdymo mokslo sistemos reikalavimus atitinka aktyviosios mokyklos pavyzdžiu grindžiama didaktikos sistema, mokyklos bendruomenės klausimų nagrinėjimas. Būtent tokius dalykus sistemiškai analizuoja M. Mačernis ir A. Šerkšnas. Mokslinę sistemą taip pat atspindi A. Gučo pateikta pirmoji vaikų ugdymo Lietuvos vaikų darželiuose teorija, A. Maceinos sukurta tautinio auklėjimo sistema, apimanti ne tik esminius tautinio auklėjimo paskirties, objekto, tikslo, pradų ir uždavinių, bet ir funkcijų, veiksmų, metodų ir priemonių klausimus.

3. J. Laužikas pirmą kartą teoriniu ir praktiniu lygmeniu sprendžia mokinių savivaldos problemą. Pabrėžiami ne tik mokomieji, bet ir auklėjamieji uždaviniai. Aptariami savivaldos principai, programos turinio klausimai, organai, funkcijos ir darbo formos. Tik darni visų šių struktūrinių elementų visuma įgalina sukurti ugdymui palankią atmosferą ir įgyvendinti svarbiausius savivaldos uždavinius.

4. XX a. pirmojoje pusėje išryškėja ne tik bandymai tirti pavienes ugdymo mokslo problemas, bet ir gebėjimas gilintis į skirtingų ugdymo dalykų sistemas. Aptartojo laikotarpio išliekamąją vertę – suformuota svarbi kultūrinė tradicija, nes kaip tik tada buvo padėti šiuolaikinio ugdymo mokslo pagrindai. Kryptingai kuriamas ugdymo mokslas turėjo didžiulį poveikį ne tik mimu laikotarpiu, remdamiesi jo idėjomis dirba ir dabarties ugdymo mokslo veikėjai.

LITERATŪRA

1. Dagtė I. Mokslinė disciplina kaip elementari mokslo audinio ląstelė // Sociologija. 1996, Nr. 3, p. 8–9.

2. Dapkus R. Mokslas, mokslininkas ir adaptacija // Mokslas kultūros kontekste: tarptautinė mokslinė konferencija. KTU. 1999, p. 51.

3. Gučas A. Vaikų darželio pedagogika. Kaunas, 1939.
4. Gustaitis M. Amerikos mokykla. Seinai-Marijampolė, 1919–1920.
5. Laužikas J. Mokinių savivaldybė. Kaunas, 1929.
6. Maceina A. Tautinis auklėjimas. Kaunas, 1934.
7. Mačernis M. Didaktika [rankraščio teisėmis]. Vilnius, 1939. D. I.
8. Mačernis M. Didaktika [rankraščio teisėmis]. Vilnius, 1940. D. II.
9. Mačernis M. Veiklos mokyklos didaktika // Pedagoginis metraštis. Klaipėda, 1937, 1 sąs.
10. Mačernis M. Veiklos mokyklos didaktika // Pedagoginis metraštis. Klaipėda–Panevėžys, 1938–1939, 2 sąs.
11. Montvilaitė S. Ugdymo mokslo branda Lietuvoje XX amžiaus pirmoje pusėje: daktaro disertacija. Vilnius, 2002.
12. Šerkšnas A. Mokyklinė bendruomenė: praktinės pedagogikos studija. Kaunas, 1939.
13. Šatrijos Ragana. Laiškai. Vilnius, 1986. P. 280.
14. Tārvydas J. Marijos Pečkauskaitės pedagoginė praktika // Athenaeum. T. V (1934). P. 58–66.

THE ROOTS OF SCIENTIFIC SYSTEM OF PEDAGOGY IN LITHUANIA

Sigita Montvilaitė

Summary

In order to disclose the process of development of Lithuanian pedagogic works of the first half of 20th century towards scientific education discipline and its maturity, this article presents the examples of scientific research of a separate educational problems. In order to strict systematically expressed views on problems of education, there are analysed M. Mačernis, A. Šerkšnas, A. Gučas, A. Maceina pedagogic writings. Special emphasis is put on the book of J. Laužikas – by one of the top Lithuanian

educationalists – in which the problem of school-children's self-administration is dealt with for the first time on theoretical and practical levels. The theoretical works of these educationalists are important to the Lithuanian education science by them integral and systematic features. They shows, that a certain part of Lithuanian authors who analysed problems of education had based them on certain methodological principles and adhered to scientific criteria.

Gauta 2003 11 12

Priimta 2004 02 16